

„Miénk is volt a gyár (...).” A munkáslét hétköznapijai Ózdon a XX. században

Szerzők: Bihari Sára, Szeder Dóra Valéria

Debreceni Egyetem

Szociológia és Szociálpolitika Tanszék

Konzulens: Prof. Dr. Valuch Tibor egyetemi tanár

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3
Elméleti háttér	5
Ózd és a munkásság néhány jellemzője	7
Interjúk feldolgozása	8
Interjúalanyaink főbb adatai.....	8
Gyermekkor.....	9
Iskolai évek	12
Házasodás, esküvő, lakodalom.....	15
Gyermekek születése, iskolai végzettségük, munkájuk.....	16
Szabadidő, szórakozás, kedvtelések	20
Második gazdaság	25
Nyugdíjas élet.....	26
Rákosi-korszak	28
A Kádár-korszak.....	29
Párttagság, politikai aktivitás	30
Összegzés.....	32
Felhasznált Irodalom	34
Interjúk Jegyzéke.....	37

Bevezetés

Jelen dolgozat egy korábbi tanulmányunk¹ folytatása, legfőbb célja az ózdi munkások hétköznapi életének ismertetése félig strukturált életútinterjúkon keresztül. A korábbi tanulmányban azt mutattuk be, hogy az ózdi munkások hogyan élték meg a magyar ipar és a termelés-szerkezet átalakulását a rendszerváltás átmeneti időszakában. A munkások számára a gyár a második otthonukat jelentette, nem csupán megélhetési forrást. A meglehetősen gazdag interjúanyagunk arra ösztönzött minket, hogy a gyári munka és a gyárbezárás megélése mellett, most arra is figyelmet fordítsunk, hogy ezek az emberek hogyan élték az életüket a gyáron kívül.

Éppen ezért a 2010 és 2011 nyarán, ózdi terepkutatásunk során készített életútinterjúk közül kiválasztottunk 3 nővel és 7 férfivel készített interjúanyagot, hogy ezek segítségével átfogó képet nyújthassunk a munkások életmódjáról. A dolgozat első részében meghatározzuk azokat a fontosabb fogalmakat, amelyek keretet adnak kutatásunknak. Ezt követően a munkások helyzetét is felvázoljuk, főbb életrajzi adatok alapján bemutatjuk interjúalanyainkat, majd pedig két fő irányvonal szerint haladunk. Az első szempont során azokat a tényezőket vesszük sorra, amelyek egy ember élete során általában jelen vannak. Így végigvezetjük az olvasót a munkások életén egészen a gyermekkoruktól kezdve, az iskolai éveken át a házasélethez, a gyerekek születéséig, a nyugdíjas életig. Eközben kitérőt teszünk, melynek keretében hangsúlyt fektetünk a szabadidő eltöltésük – ezen kívül a második gazdaság szerepére. A második főbb elemzési szempontunk, hogy az általunk kijelölt történelmi korszakok (Rákosi és Kádár – korszak) hogyan befolyásolták az ózdi munkások életét.

Vizsgálatunk feltáró jellegű, éppen ezért nincsenek hipotéziseink, azonban vannak kérdéseink melyekre választ keresünk. Fontos kérdés, hogy alanyaink gyermekkorukban hogyan élték meg a családi létfenntartás és jövedelemszerző tevékenységbe való bekapcsolódást, hogyan hatott ez későbbi pályafutásukra az iskolázottságot és a munkavállalást tekintve. Fontosnak tartjuk, hogy megvizsgáljuk az ózdi munkáscsaládból származó egyének iskolázottság szerinti mobilitási lehetőségeit. Szeretnénk feltárni azokat az okokat is, amelyek az alanyok vagy családjuk esetében migrációhoz vezettek. Vizsgálatunk fontos részét képezi annak bemutatása is, hogy az ózdi munkásoknak milyen lehetőségeik voltak a szabadidejük eltöltésére, milyen időtartamban és milyen tevékenységek jelentették

¹ Bihari et al. 2012

számukra a munkán kívüli időtöltést, ezek mennyire kapcsolódtak a gyárhoz. További kérdés, hogy a mi jellemezte az ózdi munkások esetében a tárgyi szükségletek kielégítésének módját. Dolgozatunkban másik fontos vizsgálati szempontunkhoz, a történelmi korszakokhoz kapcsolódó életmódot érintő sajátosságokat is szeretnénk feltárni a gyári munkások emlékezte alapján. Többek között, hogy a mindennapi élet változásait hogyan befolyásolta a politika, az erőltetett személyi kultusz a Rákosi-korszakban, a Kádár-korszak fellendülése, és a kommunista párttagsághoz való viszony hogyan jelent meg az interjúkban?

Elméleti háttér

Mivel dolgozatunk egyik fontos részét képezi a szabadidő felhasználásának módja, ezért elkerülhetetlen, hogy meghatározzuk az életmód és a szabadidő fogalmát, annak változásait és munkához való viszonyát. Az életmód olyan folyamat, amely során az emberek az életüket szervezik, tervezik, élik és gondolják, illetve ehhez kapcsolódnak tárgyi és társadalmi feltételek. Az életmód alakulása összefügg a létfenntartás kényszerével, egyéni és társadalmi szükségletek határozzák meg.²

A korábbi történelmi időszakokban a státusz volt az, ami meghatározta a munkához fűződő viszonyt, a munkához kapcsolódó szabadidő problémája nem is volt kérdés. A szabadidő egy máig is érvényes paradigmája a XIX. században alakult ki. Ahhoz, hogy a munkán kívüli tevékenységek kialakuljanak, szükséges, hogy bizonyos idő felszabaduljon, ezáltal a modern értelemben vett szabadidő a munka termékévé és végső céljává válik.³

A szabadidő eltöltésének lehetősége a '30-as évektől vált társadalmi méretűvé és érdekűvé amikor a fizetett szabadság kiterjedt az ipari munkásokra is.⁴A szocializmusban különösen fontos szerepet kap a szabadidő, hiszen rövidül a munkaidő, a munkahét, növekszik a dolgozó emberek évi és heti szabadidő mennyisége. A '60-as években a további nagy mennyiségű idő szabadult fel a dolgozók számára.⁵

A szabadidő eltöltésének milyen alternatívái jelenhetnek meg az ózdi munkások életében? Magyarországon 1969-ben olyan munkaidő-csökkentési intézkedés lépett életbe, melynek eredményeként az addigi 48 órás heti munkaidő heti 44 órára csökkent. Ez a munkaidő csökkenés elsősorban a fizikai dolgozókat érintette, és a kényszerűen bevezetett szabad szombatokkal valósult meg.⁶

Mi alapján dönthet valaki arról, hogyan töltsse el a szabadidejét? A választást olyan tényezők befolyásolják, mint a munkahely és a lakóhely közötti távolság, illetve azok a kötelező tevékenységek (táplálkozás, alvás), amelyeket feltétlenül meg kell tenni, hogy az egyén visszanyerje a termelésre, munkavégzésre fordított energiát.⁷

A szabadidő felhasználáshoz kapcsolódó, a '80-as években kifejlődő miliő és életstílus kutatások eredményei is alapjául szolgálhatnak az ózdi munkások szabadidő felhasználásának

² Valuch 2001

³ Dalminé 1994

⁴ L. Nagy 1995

⁵ Patreusev 1976

⁶ Fukász 1976

⁷ Szántó 1976

megértéséhez. Ebben az esetben nem a szükséglet kielégítésen van a hangsúly, hanem olyan cselekvési mintákon, eszközökön, amelyek segítségével – jelen esetben – a munkásmiliő jellemzői körvonalazhatók. Az ózdi munkásokra leginkább a tradicionális munkásmiliő sajátosságai vonatkoztathatók, mint például a kielégítő életszínvonal, biztos munkahely, elismerés szomszédok, kollégák körében, szakmunkások nagy aránya, pragmatikus-józan szemlélet.⁸

A következőkben a szükségletek és a fogyasztás⁹ legfontosabb tárgyi megnyilvánulásait mutatjuk be röviden: a táplálkozást, a lakást és az autót. A táplálkozás Magyarországon biológiai szükségletből társadalmilag meghatározott és differenciált szükségletté vált. A lakás elsődleges szükséglet, amely megjeleníti és konzerválja a társadalom struktúráját. Ellenben az autót a modern élet termelte ki, nem tekinthető sem elsődleges, sem másodlagos emberi szükségletnek, viszont bizonyos körülmények között elemi szükségletté vált. Jelen dolgozatban a táplálkozást abból a szemszögből vizsgáljuk majd, hogy alanyaink számára milyen élelmiszerfogyasztási és lakásszerzési lehetőségek voltak a kollektivizálás, begyűjtési rendszer és a szocialista átszervezés idején.¹⁰

Végül említést kell tennünk a család funkciójáról, szerepéről. Az egykori iparos- vagy paraszt családi műhelyben, gazdaságban a gyermekeknek nélkülözhetetlen szerepük volt, hiszen munkaerőt jelentettek. A gyermekkori munka során mesterségbeli képzésük is megtörtént, illetve nevelésük költsége is megtérült. Tehát mondhatjuk, hogy amíg a XX. század első felében a család termelő funkciója volt meghatározó, addig a XX. század második felében egyre inkább a fogyasztás jelentősége kapcsolja össze a családokat. Az iskolai tanulás fontossá válása, és a kevesebb munkát igénylő családi gazdaságok léte az, ami mentesíti a gyerekeket a családon belüli fizikai munkavégzés alól. Ahogy háttérbe szorult a családok gazdasági-termelési egységjellege, úgy vált egyre kevésbé nyilvánvalóvá a családi státuszok reprodukciója, amelyet a szelektáló iskola is befolyásolt.¹¹

⁸ Hradil 1994

⁹ Munkások és munkásnők fogyasztásáról lásd: Tóth 2004

¹⁰ Losonczy 1977

¹¹ Utasi 1989

Ózd és a munkásság néhány jellemzője

Dolgozatunkban munkásnak tekintjük azokat az embereket, akik Valuch Tibor definíciója alapján a városi munkásságot alkotják. Ők „ (...) *A különböző ipari, kereskedelmi, közlekedési és szolgáltatási ágazatokban foglalkoztatott, szakképzett illetve képzetlen, fizikai munkát végző munkavállalók csoportja.*”¹² Az 1938. október 1-jén végzett felmérés, az az évi gyáripari statisztika szerint az országban dolgozó 299 000 gyári munkásból Ózdon 7000 fő dolgozott. Ez az országos munkáslétszám 2,3%-a. A gyári munkásság vertikálisan tagolt volt, a kereseti viszonyok egyenlőtlensége volt jellemző, akár egyazon gyáron belül is. Könnyű volt a mozgás a kereset alakította rétegek között, hiszen a munkások bére változékony volt. Ellenben megkülönböztethető volt két réteg, melyek között nehéz volt az átjárás: a tanult és a tanulatlan munkások rétegei. Az 1939. évi gyáripari statisztikában a tanult és szakmunkások aránya 35%, a tanulatlan munkásoké vagy napszámosoké pedig 65% volt a munkásságon belül. Horizontális különbségek is tapasztalhatóak voltak a munkásság körében. Például a gyárakban foglalkoztatott emberek kétharmada férfi volt ugyanebben az évben. Nagyon alacsony számban találhatóak az akkori szakmunkások között a nők, ellenben a tanulatlan munkások között a nők aránya magas, 45%.¹³

Ózdon a munkások különböző telepeken, kolóniákban éltek. Ezeket a gyár az 1860-as években kezdte építeni. A lakótelepek foglalkozási csoportokat tömörítettek, valamint a gyári hierarchiát tükrözték és a lakások annak megfelelően voltak felszerelve. A következő telepeken éltek a gyári dolgozók: Karu, Tisztisor, Nagyamerika, Kórházsor, Újtelep, Hétes telep, Kiserdőalja telep, Kisamerika, Hosszúsor, Fürdősor, Rendetlen kolónia, Régi kolónia, Velence, Béke-telep¹⁴

A telepeken kívül meg kell említenünk Ózd városrészeit, melyek a következők: Bánszállás, Sajóvárkony, Szenna, Uraj, Susa, Bolyok, Szentsimon, Hódoscsépány, Somsály.¹⁵

¹² Valuch 2012

¹³ Rézler 1940

¹⁴ Nagy 2011

¹⁵ Nagy 1999

Interjúk feldolgozása

Interjúalanyaink főbb adatai

K. N. nagycsaládban született, négy fiú és egy lány testvére volt. Mindannyian a gyári iskolában¹⁶ végeztek. 1947-ben bekerült a kohászathoz,¹⁷ ahol villanyszerelőként és lakatosként dolgozott. Nagyszülei és édesapja is a kohászatnál dolgozott.

K. N.-né munkáscsaládba született, szülei és testvérei, sőt gyermekei is mind a gyárban dolgoztak. Ő 1938-as születésű. Kevés ideig dolgozott csak a gyárban ajtóhúzóként. Többször napszámos munkát is vállalnia kellett. Később óvodai dajkaként dolgozott.

T. ZS. 1955-ben született Ózdon. A gyárban műszakvezető volt, a bezárás után a Salakfeldolgozóba került.

H. B. 1926-ban született Hajdúdorogon. Ő volt a legidősebb interjúalanyunk. Nem többgenerációs munkáscsaládban született. Édesapja a vasútnál, majd kőművesként dolgozott. Édesanyja háztartásbeli volt. Ő maga kemence kőművesként dolgozott.

P. Á. 1936-ban született, szintén tősgyökeres ózdi lakos. Édesapja és testvérei is a gyárban dolgoztak, a Finomhengerműben¹⁸. Húsz éven keresztül gazdaságvezetőként dolgozott egy mélyépítő cégnél. A Rúd és Dróthengerműből ment nyugdíjba. Közgazdasági végzettségének köszönhetően mindig gazdasági osztályon dolgozott.

H. I. 1944 októberében született Ózdon. Nagyszülei földműveléssel foglalkoztak. Ő maga léghevítő technikumot végzett és „főgázasként” helyezkedett el a gyárban. Ő felelt az egyik kohóért.

M. K. 1936-ban született Hajdúnánáson, majd a szüleivel Hajdúdorogra költözött. Az általános iskola elvégzése után a Samott Téglagyárba állt be dolgozni. Miután a gyermekei megszülettek, évekig nem dolgozott. Elvégzett egy darus tanfolyamot és a Finomhengerműbe fel is vették darusnak. Később a préstelepen dolgozott nyugdíjazásáig.

¹⁶ Gyártelepi Elemi Iskola. (Nagy 1995)

¹⁷ Ózdi Kohászati Üzemek (OKÜ) nevet 1950-ben vette fel. A gyár létrejött a reformkorra nyúlik vissza, a Gömői Vasművelő Egyesület 1845-ös megalakulásával kezdődött. Az előbb említett egyesület, a Rimai Coalitio és a Murányi Unió szorosan egymásra utalva működtek, majd a termelési nehézségek miatt e három egyesület összevonása következett be, 1852-től Rimamurányvölgyi Vasmű Egyesület néven folytatták működésüket. A Salgótarjáni Vasfinomító Társulattal egyesülve Rimamurány – Salgótarjáni Vasmű RT. (RMST) cégnevet vett fel, és az ország legnagyobb és legkorszerűbb kohászati és vasgyártó vállalatává fejlődött. (Nagy 1995)

¹⁸ A gyárrészlegek felépítésére, azok kialakulási és átalakulási folyamataira ebben a dolgozatban nem térünk ki. (Lásd: Berend T. 1980, Vass 1996, Réti 1977, Nagy 1995)

A. J. szintén nagycsaládban született 1935-ben Ózdon, hat testvére volt. Édesapja hengerkormányos volt a finomhengermű soron. Ő maga géplakatos szakmát végzett technikumban, majd ebben is dolgozott.

B. G. uraji származású, 1936-ban született. Édesapja szintén gyári munkás volt, lemezeket hengerelt. Egyébként ács végzettségű volt. B. G. 1955-ben került a gyárhoz. Alakvas kikészítőként dolgozott. Később a Durvahengermű technológiai karbantartásánál dolgozott, majd a lakatosműhelyben is. A későbbiekben irodai munkát is végzett, rajzoló volt, megrendeléseket írt. Majd művezetőket helyettesített azután munkavédelmis lett.

V. R. 1942-ben született Ózdon. Szülei is a gyárban dolgoztak, valamint rajta kívül négy testvéréből is hárman. A közlekedési gépműhelyben dolgozott esztergályosként. Negyvenkét évig dolgozott a szakmájában, majd nyugdíjba ment.

Gyermekkor

Általánosságban elmondható az interjúalanyainkról, hogy a szó klasszikus értelmében vett gyermekkor nem adatott meg nekik. Majdnem mindegyiküknek korán kellett felnőniük, hiszen családjuknak szüksége volt rájuk a család megélhetésének biztosítása miatt vagy pedig az otthon elvégzendő feladatok során.

K. N. beszámolt gyermekkori táborokban szerzett élményeiről. Ez volt az egyetlen lehetősége, hogy utazzon az országban. Szép emlékekkel tért vissza a táborokból. Elmesélte, hogy régen mindenki sportolt, ő futballista volt, éveken keresztül játszott. Ennek köszönhetően is sokfelé eljuthatott, hiszen a csapatával számos helyen játszottak. Heten voltak testvérek és a családja szegény volt. De büszkén meséli, hogy a szülei igyekeztek biztosítani számukra mindent a tisztességes élethez, az öltözködést tekintve erről így számolt be:

„Úgyhogy ilyen izék voltak, de mondom, hogy gyerekéletem, nem azt mondom, volt. Nézze, sokan voltunk testvérek. De azé megvolt az a két öltő ruhánk, amibe az iskolába vagy akkor még nadrágba meg ingbe, az ingbe is elmehettünk. Nálunk, de ha a templomba volt, kellett menni, akkor rendes öltönybe, rövidnadrág, kis kabát, abba, úgy mentünk, izé, fehér ing, úgy mentünk, ez megvolt. Mint a szegényeknél, hogy mondjam, mert járt velem postamesternek a fia is, az se járt különül, nézze, az is úgy járt, és hogy mondjam, sajnos most nem tudjuk biztosítani.” (K. N. 28. oldal)

T. ZS. gyermekkorában zenélni tanult. Kapott egy lehetőséget, hogy fiatalként elismert felnőtt zenészekkel játszhaszon együtt. A szüleitől engedélyt és pénzt kért, hogy csatlakozhasson a bandához és megvehesse a szükséges felszerelést, de a szülei nem tudták ezt biztosítani számára. A gyermekek születésekor édesapja nem engedte feleségének, hogy

dolgozzon, azt kérte, hogy legyen otthon a gyerekekkel, ne kelljen őket bölcsődébe és óvodába járatni. Tehát egy fizetésből élt a család. Édesapjával megbeszélte, hogy ha önálló keresettel rendelkezik majd, eljárhat zenélni, addig az iskola az első. Ennek ellenére elszökdösött próbákra és fellépésekre. Később emiatt ott is hagyta az iskolát.

H. B. nagyon fiatalon vállalt különböző munkákat, hogy legyen zsebpénze. Mindent elvégzett, amit a felnőttek rá mertek bízni. Iskolás évei alatt az oktatás után testvérével eljártak vasat gyűjteni. Nyaranta pedig otthonuktól távol vállalt munkát nagybátyja mellett, csak vasárnap jártak haza. Cséplőgépükkel végezték a munkát, akiknél dolgoztak, mindig jól tartották őket, bőségesen kaptak enni és inni, megbecsülték a munkájukat. Ezekre az évekre így emlékszik vissza:

*„Az én gyerekkorom is olyan vót, hát gyerekkorom nem is vót, mikor már én 3. osztályos voltam, akkor jártam markot szedni aratáskor, aratni jártunk. Akkor utána voltam én, mikor 4. osztályos voltam, akkor voltam én, ilyen uradalomban, ilyen gyerektehénre vigyáztam, meg mindent csinálni kellett, az udvart kisépérni egy hétfőig ott voltam, szombaton mindig hintóval gyűttünk haza hétfőn mentünk vissza, amíg iskolába nem kellett járni, mindig ott voltam, egész nyáron, úgyhogy gyerekkorom nem is vót.”
(H. B. 1. oldal)*

A hatodik osztály elvégzése után a szülei elküldték dolgozni, mert öten voltak testvérek és nagyapjuk is velük élt, nehéz volt biztosítani a megélhetést. Egy kőműves mellett sikerült elhelyezkednie. Említette azt is, hogy szerettek volna utazni, de nem volt rá pénzük, ezért mindenhová gyalog mentek. Testvéreivel felkerekedtek és a vasútvonalak mentén indultak az éppen kitűzött céljuk felé.

K. N-né édesapja nagyon szigorú ember volt. Keményen megkövetelte otthon a rendet, de szeretettel bánt a gyermekeivel. Tizenkét évesen már interjúalanyunk főzött a családnak, megtanulta, hogyan kell kevés pénzből elkészíteni az ételeket egy nyolctagú család számára. Erre azért volt szükség, mert édesanyja elment dolgozni a gyárba. Emiatt beteg nagymamáját is neki kellett gondoznia. Elmondása szerint nagyon szegények voltak, egy öltözetnyi ruhájuk volt. Gyerekként mosáskor meztelenül játszottak a testvéreivel a házban, ameddig édesanyja kimosta, a sütő melegénél megszáritotta és kivasalta ruháikat. Őket is korán megtanították a ház körüli teendőkre, megtanultak ásni, kapálni, ellátni az állatokat.

P. Á. gyermekkoráról szóló beszámolóját azzal kezdte, hogy soha nem járt sehol gyermekként, táborozni sem jutott el. Egy kirándulásra a pénzt osztályfőnöke kifizette, így tudott elmenni. Amikor a többiek a kiránduláson elmentek fagyizni, a tanárnő adott neki pénzt, hogy ő is ehessen. Szegények voltak, ezért az iskolán kívül mezítláb járt, ahogy a

barátai is, de minden iskolai felszerelést meg tudtak venni. Sokat jártak a Gyűjtőra¹⁹, ahol különböző programokon vettek részt. Ezen kívül a játszókertbe és a Békekertbe jártak ismerkedni más gyerekekkel. Fiatal koráról így mesélt nekünk:

„A családi életünk nagyon szép volt, édesanyámék nagyon szerették egymást. Mikor már lekerültünk Újtelepre, ott ugye több velem egykorú gyermek volt és nagyon szép. Hát eljártunk korcsolyapályára korcsolyázni. Én inkább fiúkkal, szóval fiúk között nőttem fel. Elmentünk ide, ugye voltak Ózd környékén a szánkópályák. Akkor mindig volt diákbál, minden évbe volt a gimnáziumba.” (P. Á. 2. oldal)

A bálakat az Olvasóban²⁰ tartották, az igazgató és a tanárok szigorúan ellenőrizték a diákokat a bál ideje alatt, nem maradhatott kettesben egy fiú és egy lány. Beszámolt arról is, hogy nagyon jól tudott énekelni. Az ötvenes években megalakult kultúrcsoport tagja is volt. Operettben is játszott, amit a helyi nagyszínpadon adtak elő, emellett énekkarban is énekelt. Édesapja profi futballista volt, édesanyjával sokszor jártak ki a meccsekre szurkolni. A családi életre így emlékszik vissza:

„Édesapámék mindig kártyáztak (...). Már a család maga is így volt, hogy például karácsonykor összejöttek, ugye mindenki megette otthon a vacsorát és akkor még éltek a nagyszülők, akkor oda mentünk, és bizony ott éjjel, egyig, kettőig. Bizony, amit kaptunk, azzal játszottunk. Az emberek meg hát, ugye anyám testvére megint összejöttek. Hát volt hat-nyolc lány, és akkor ők beszélgetek, az apuék meg kártyáztak így telt el az élet. Így telt el.” (P. Á. 15. oldal)

A. J-nek hat testvére volt. Kezdetben a nagypapjék házában laktak, majd a család egy gyári lakásba költözött át Kisamerikába. Mesélt Kisamerika²¹ és Nagyamerika-beli²² életéről is. Elmondta, hogy Nagyamerikában a házak meg voltak felezve, és általában vezető beosztású emberek laktak ott, akiknek a személyzete pedig pincelakásokban élt. Gyermekként nagyon vágyakozott a nagyamerikai porták gyümölcsseire. Barátaival gyakran jártak arrafelé, mert volt ott egy tér, ahová sokszor jártak futballozni. Néha csínyből bemásztak a kertekbe és leszüretelték a fák termését. Minden lakásnak volt konyhakertje, a gazdagabb emberek szerették ott kertészkedéssel tölteni az idejüket.

¹⁹ A régi városközpont neve. A hagyományok szerint a fuvarosok ezen a ponton gyűjthattak rá a gyártól távolodva.- itt volt a település kereskedelmi negyede, 1945-ig a zsidónegyed is volt.

²⁰ Ózdi Vasgyári Olvasó Egylet. Bővebben lásd: Nagy (2012) 17-36.. oldal

²¹ Lásd még: B. Révész László, Kozák Gyula: Kisamerika című film.

²² Kolónia-nevek lásd. Csontos - Vass 2001

Kisamerikában egy házban négy lakás volt kialakítva a gyári dolgozók családjai számára. Ezek a lakások általában egy, maximum két szobával, konyhával és spájzzal rendelkeztek. Itt tartották az élelmiszereket.

Egyik interjúalany a gyermekkori táplálkozási lehetőségeiről²³ mesél. A fogyasztható ételeket az egyoldalúság jellemezte, A kétfogásos ebédre, húsfogyasztásra csak ritka alkalmakkor volt lehetőség:

„Hát a gyerekkoromban a családi élet az (...) olyan volt, hogy nagyon- nagyon szigorú apám volt (...) reggelente felkeltünk, iskolába, mentünk, a reggeli az mindig tejeskávé volt, vagy zsíros kenyér, vagy vajas kenyér (...) az ebéd pedig (...) nagyon ritkán volt, amikor kétfogásos volt. Tehát olyan, hogy csak kimondottan vasárnapi ebéd volt a két fogás. Akkor mindig húsleves volt, pörkölt, rántott hús, ezek mentek.” (A. J. 5. oldal)

B. G. a szülei házában született ő és ikertestvére egy bábaasszony közreműködésével Urajon. A környéken nagyon sok hasonló korú gyerek volt, akikkel számtalanszor játszottak a testvérével együtt. Sokszor látogattak el a patakpartra, ahol fára másztak, játszottak és beszélgettek. Ahogy a többi interjúalany is, ők is hamar beálltak segíteni a családi háznál. Három hold földön gazdálkodtak, emellett tehenet, sertést és szárnyasokat is tartottak, amelyek gondozása a gyerekek feladata volt. Az iskola és a házi feladat megírása után minden nap dolgozniuk kellett otthon. Tízéves korában ács édesapja már vitte magával dolgozni, nyolcadikos korára már nagyon jól belelátott a szakmába.

V. R. gyermekkoráról alapvetően pozitívan nyilatkozott. Velencében²⁴ laktak, öten voltak testvérek, de azt állítja, sohasem nélkülöztek. Anyai nagyanyjuk vigyázott rájuk, hiszen a szülei dolgoztak.

Iskolai évek

Interjúalanyaink többségének nem volt lehetősége sem közép sem felsőfokú tanulmányok folytatására, így alacsonyan iskolázottak maradtak.

Az 1938-as országos adatok is azt mutatják, hogy a tanult munkások társadalmon belüli aránya is alacsony volt. Az országban a következőképpen alakult a munkáscsaládokból származók aránya: polgári iskolai végzettséggel látogatható tanítóképzőkben 2,9 százalék, felsőkereskedelmi iskolákban 6, 8 százalék, gazdasági és ipari szakiskolákban 8,3 százalék, középiskolákban és egyetemeken 3 százalék tanult.²⁵

²³ A vizsgált korszak általános táplálkozási lehetőségeiről lásd: Belényi 2009

²⁴ Kolóniákról bővebben lásd. Csontos – Vass 2001

²⁵ Rézler 1940

Ózdon az oktatás,²⁶ az iskolaépületek és az anyagi feltételek is különbözőek voltak,²⁷ a beszámolók alapján nem lehet összehasonlítani az egyes iskolákat. Egyik alanyunk az iskolája kereteiről mesélt:

„Na most ugye abban az időben, amikor már '42-ben kezdtem az iskolát, az elemi iskolát, akkor még úgy mondták, itt volt az iskola a falu²⁸ végén, két tantermes iskola volt, az első négy osztály az egy terembe járt, az ötödiktől nyolcadikig az egy másik terembe. Két tanító volt, egyszerre volt a 4 osztály bent, reggeltől, mit tudom én 8-tól 1 óráig-2 óráig is úgy tanítottak bennünket. (B. G. 1. oldal)

K. N. azt mondja, hogy szerette nagyon a történelmet és a földrajzot, a számtannal pedig kibékült valahogy. Rendszerint közepes tanuló volt. A nyolc osztály elvégzése után egy hároméves szakképző iskolában tanult. A ma már nem megengedhető fizikai fegyelmezésről is beszámolt nekünk, melyre így emlékszik vissza:

„Vegyes osztályba volt egy illető, mai napig él, csinált ilyen repülőt oszt dobálta, mellettem, én meg írtam az izét, oszt összeverekedtünk. Erre belépett a tanító, nekem fölszakította a fületem, a gyereket meg megverte úgy, hogy kórházba került.(K. N. 5. oldal)

Fentebb említettük, hogy nem egy olyan eset volt, hogy a család megélhetése miatt az iskolás korú gyerek is munkába kényszerült állni, volt, aki önszántából hagyta ott az iskolát, de később belátta, hogy tanulnia kellett volna, amikor lehetősége volt rá. Így felnőtt fejjel kénytelen bepótolni az elmulasztott iskolaéveket. T. Zs. esete ez utóbbit példázza. Harmadik osztályos korában hagyta ott az iskolát vállalva ezzel a konfliktust szüleivel. Pestre költözött, hitelre vette a hangszerét és évekig zenélésből élt. Későbbi állandó munkahelyén erősödött benne az érzés, hogy rosszul döntött és nem tetszett neki, hogy nála alacsonyabb végzettségűek utasítják. 8-10 év elteltével úgy döntött, hogy leérettségizik, így visszament az iskolába, majd elvégzett egy darus és gépkezelő tanfolyamot. Az interjú készítése idején főiskolára járt.

H. B. hat osztályt végzett a gyári iskolában. Ezután három évig kőműves tanuló volt a gyárban. P. Á. 1954-ben érettségizett a közgazdasági technikumban, férje pedig ugyanebben az évben végezte el a gépipari technikumot.

H. I. a susai általános iskolában végezte el a nyolc osztályt. Az iskola egy tanerős volt, fél- fél órát foglalkozott a tanár az évfolyamokkal. Ezután gimnáziumba került ahol orosz

²⁶ Ózd oktatás ügyének alakulásáról a rendszerváltás után lásd: Györgyi 1993

²⁷ Az ózdi gyári népiskola a felszereltségét és a diákok tanulmányi eredményét tekintve az ország legjobbjai közé tartozott. Az oktatás térítésmentes volt, és rászorulóknak különböző kedvezményekben is részesülhettek (ingyen tankönyv, ingyen meleg ebéd stb.) Nagy 2012

²⁸ A falu itt Ózd falut jelenti, ami elkülönült a kolóniáktól.

és német nyelvet is tanulnia kellett. Kohóolvasztárként végzett az MTH-ban.²⁹ Az iskola második évétől már a gyárba is jártak dolgozni. A szakmai gyakorlatát H. I. úgy töltötte, hogy a gyárban megmondták, hogy melyik kohóhoz kerül, majd csoportokba osztották őket. Egy csoportban nyolc ember dolgozott, ők kilencedikként voltak a kisegítő emberek. Általában azokat a feladatokat kellett elvégezniük, amikhez a többieknek nem volt kedvük.

M. K-né szintén az Ózdi Vasgyári Iskolába járt, de a nyolcadik osztály elvégzése után el is kellett kezdenie dolgozni. Az osztályokba többségében fiúk jártak, de egy-egy lány is tanult ott. Ők másféle oktatásban is részesültek, mint a fiúk:

„Hát füzet volt, könyv volt, nem sok valami nem úgy, mint nálatok ilyen hatalmas ez az. Akkor ott az iskolában még stoppolni is tanultunk. Varrni is bizony. (...) ment kötészvarrás horgolás stoppolni kellett gombot felvarrni ilyenek voltak. Ott tanultuk mi meg igazán, amit ti nem tudtok stoppolni meg kötni.”(M. K-né 5. oldal)

A tanoncéveire A. J. úgy emlékszik vissza, hogy hetente háromszor jártak iskolába gyakorlatra a gépműhely felső emeletére. Mindig kiválóan teljesített a gyakorlaton és szerette is, amit csinált: reszelni, faragni. Géplakatos szakmát tanult, majd a hatvanas években technikumot végzett.

B. G. általános iskolát, majd gépipari technikumot végzett. Urajról járt be a gimnáziumba,³⁰ ahol gimnáziumi osztályokat és technikumba járókat is tanítottak. Később továbbképzésként Budapestre járt három évig, ahol munkavédelmet tanult.

V. R. tanulmányait szintén a gyári iskolában kezdte. Ezután esztergályosnak tanult a Gábor Áron Szakmunkásképző Intézetben. 1982-ben sikerült leérettségiznie, később mesterszakmunkás tanfolyamot is végzett.

Általában emlékeztek az általános vagy elemi iskolás tanítóikra és a legtöbben jó érzésekkel és hálával gondolnak vissza rájuk. Mindannyian úgy vélik, hogy ma már nagyon fontos a minél magasabb iskolai végzettség megszerzése. Van olyan, aki szerint régebben még fontosabb volt, de azt látják, hogy ma már a megfelelő papír nélkül szinte lehetetlenség elhelyezkedni. Ezzel ellentétben régen biztosabb volt a megélhetés.

²⁹ Munkaerő Tartalékok Hivatala.

³⁰ A helyi gimnáziumban 1963-ban indult kohóipari technikum, emellett 1950 óta gépipari technikumot is lehetett végezni.

Házasodás, esküvő, lakodalom

K. N-né 1957 augusztusában ment hozzá a férjéhez, két év múlva pedig megszületett az első gyermekük. A lakodalomról férje mesélt részletesebben. Elmondta, hogy az apósa levágott egy 220 kilós disznót, ő maga pedig vett 150-200 liter fehér bort és sört. Kocsit akart bérelni az esküvőre, ezért elment intézkedni a vendéglátó igazgatóhoz. Amikor az megtudta, hogy nem párttag és hogy templomban fogják tartani a szertartást, nem adott neki kocsit. Végül egy ismerőse közbenjárásának köszönhetően mégis sikerült a kocsit bérbe venniük. Közös életük kezdetén K. N. szülei házában éltek, amit később megörököltek. De később hitelre tudtak venni egy saját házat.

H. B. 1949 októberében nősült meg. 54 éve voltak házasok, amikor a felesége meghalt. Ismeretségük érdekesen indult, hiszen H. B. felesége húgának udvarolt először. Majd amikor a tornácon meglátta az idősebb testvért tudta, hogy melyikük lesz a tökéletes választás. Fél év udvarlás után már össze is házasodtak. A lakodalomról részletesen beszámolt nekünk. A Gyújtón laktak, a lakodalmat éjfélig ott ülték meg, majd a menyasszony házához vonult a násznép. Menyasszonytáncot mindkét helyen megtartották. A szülők nem tudták vállalni a lakodalom költségeit, mert nagyon szegények voltak. A lakodalomra így emlékszik vissza:

„Hogy mondjam, a cigány nem szokta kifizetni a táncpénzt, ami vót e, nem vót annyira, egy forintot is adtak. Egy forintot. Olyan szegénység vót. Akkor ajándékokat, olyanokat kaptunk, vótak ilyen készletek, alumínium bögre, 2 fél literes, azt kihajítsák már, olyan ma már nincsen. Akkor nem úgy vót, mint most, hogy odaadják a fiataloknak, mi semmit nem kaptunk.” (H. B. 6. oldal)

H. B. kiküldetésben járt Dunaújvárosba. Az ezért kapott pénzekből tudták apránként felszerelni a háztartásukat. Így volt lehetőségük tányérokat, edényeket, ruhát és tartós élelmiszereket venni, mindig azt, amire a legnagyobb szükségük volt. A felesége ügyes asszony volt, a ruhákat meg tudta varrni magának. Közös életüket úgy kezdték, hogy 1953 novemberében megvettek egy házat, melyben mindössze a konyha volt használható állapotban, bevakolva. A ház deres volt, a csikótűzhely³¹ a sarokban állt.

P. Á. volt az első, aki beszámolt arról, hogy lehetőségük volt külföldön tölteni a nászútjukat:

„Nem, nem. Én voltam kifizetve egyedül, és akkor még valahogy, úgy volt, hogy na, akkor esküdjünk meg, de én mentem volna egyedül. És akkor soha nem felejttem el, és akkor én mentem akkor még volt ez az Express Utazási Iroda és akkor megcsinálták

³¹ Teljes fém-ből készült, bádóg, majd zománcozott tűzhely. (Balassa 1988)

ugye, hogy a férjemmel menjünk. És úgy képzeld el, három hétig és vonattal mentünk.”(P. Á. 14. oldal)

Közös életüket a szülőknél kezdték, az anyósáéknál. Azután egy vállalati bérlakásban éltek húsz éven keresztül, majd tudtak venni önállóan is egy lakást.

M. K-né 1956-ban ment hozzá a férjéhez, Urajon éltek, ami akkor még önálló falu volt. Az esküvő után az anyósáéknál éltek, ameddig össze nem tudtak gyűjteni annyi pénzt, hogy vegyenek egy nagyon régi, száz éves házat, amit nagyon sokáig újítottak. Ahhoz, hogy évekkel később saját ház építkezésébe tudjanak kezdeni, OTP kölcsönt kellett felvenniük.³² Akkor 60 000 forintot kaptak, ami csupán a falak felhúzására volt elég. Férje ács volt, így a tető és a ház többi részét is saját kezűleg csinálták meg. Családi összefogással készült el végül. Amikor készen lett a ház, a rokonság a sógoráék házának építésébe kezdett, tehát kalákában építkeztek.

A saját lakás birtoklása fontos volt az emberek számára. A gyár is a felújításokat és az építkezéseket támogatta lakótelepek építése helyett. Maximum 6000 pengő kölcsönt kaptak a már hosszú ideje a gyárban dolgozó munkások, melyet tíz éven belül kellett visszafizetniük.³³

A. J. és felesége a gyárban ismerkedtek meg. Az esküvőjükre csak a családtagokat hívták meg. Az esküvő utáni évben már meg is született az első gyermekük. 1968-ban született a második lányuk. Minden munkaalkalmat megragadott, hogy biztosítani tudja a megélhetést a családjá számára.

V. R. 1965-ban nősült meg. Feleségével az egyik Katalin-bálban ismerkedtek meg. Lakodalmat mind a két, a lányos és a fiús háznál is ültek. Sokan voltak az esküvőjükön és a lakodalmakban. Utána a Velence-telepre költöztek feleségével egy pici parasztházba. Egy szoba és egy konyha volt a házban. A mellékhelyiség az udvaron volt. Rajtuk kívül a házban laktak felesége szülei és az ő édesanyja is. Három éven keresztül éltek ott. Közben elkezdtek építkezni, és azóta laknak a jelenlegi házukban. A felesége fel tudott venni százezer forintnyi kamatmentes kölcsönt a banktól, abból tudták felépíteni a házukat. Ismét odaköltöztek hozzájuk a felesége szülei, de ez már emeletes ház. Alul éltek a szülők, a felső szinten pedig ő és a családjá tehát több generáció élt együtt.

Gyermekek születése, iskolai végzettségük, munkájuk

K. N-né egyik fia gépészmérnöknek tanult. Ózdon sajnos nem mindig volt lehetősége elhelyezkedni ezzel a végzettséggel. Próbálkozott külföldön is, de csupán rövid ideig volt

³² A lakáshoz jutás, és lakásépítéshez nyújtott lehetőségekről lásd: Valuch 2010

³³ Nagy 2011

munkalehetősége Belgiumban, ahonnan pár hónappal később haza kellett térnie. Azóta Ózdon segédmunkásként dolgozik egy magáncégnél.

Az idősebbik fiú a kohászatnál hengerésszként dolgozott, tanult autószerelőnek is, de nem abban a szakmában helyezkedett el. Az interjú készítésének idején a pestszentlőrinci gyárban dolgozott. Mindkét fiú Ózdon él a családjával, ráadásul kertszomszédok is. Az interjú készítésekor az idősebbik fiú ötvenegy, a fiatalabb pedig negyvennégy éves volt. Mindkettejüknek egy-egy fia és egy-egy lánya van.

Olyan szellemben nevelték gyermekeiket, hogy mindent megoszthatnak a szüleikkel, és bármiben segítenek nekik, ha hozzájuk fordulnak. Ez a segítség kölcsönös, a fiúk is segítik a szüleiket, ahogy tudják. Unokáik is nagyon szeretik őket, és nagyon sok időt töltenek náluk. Gyermekkorukban nagyon sokszor vigyáztak rájuk a nagyszülők, K. N-né mindig süteménnyel és kakaóval várta őket. Sokszor ő vitte őket óvodába és iskolába. Ha a szülők a munka miatt nem tudtak eleget foglalkozni a gyermekekkel, a nagyszülökhöz vitték őket, szoros kapcsolat alakult ki köztük, ezt a következő idézet bizonyítja:

„Hát van egy harminchat éves unokám, mondhatom azt, hogy innét megy dolgozni, idejön munkából. Első útja ide vezet mindég. (...) Itt aludt sokat, mert a szülők, ha egy műszakra kerültek valamikor, mikor ugye gyár is volt (...) habár a kis menyem, Évike varrodába dolgozott. És egy műszakra kerültek, akkor ugye automatikusan itt maradt a kisfiú. Én neveltem. Majdnem olyan volt, mintha az enyém lett volna. És most is, mai nap, harminc éves, de mai napig is ölelget, puszilgat. (...) Hát érzem, hogy szeretnek a gyerekek, hát annyira szeretnek a gyerekek bennünket, hogy majdnem harag lett abból, hogy nem mentünk bele abba, hogy az ő utcájukba menjünk lakni.” (K. N-né 6. oldal)

Két unokáról meséltek nekünk, az egyik lány unokájuk Egerbe jár főiskolára, Ózdon él a férjével egy albérletben. A lakbérrel sokszor el vannak maradva, de a főbérelőjükkel nagyon jó viszonyt ápolnak, ezért nem kellett még elhagyniuk a lakást. A férje egy karambolban összetörte az autójukat, ami miatt adósságuk keletkezett.

Az egyik fiú unokájáról is mesélt nekünk, aki most végezte el a tanulmányait, de még nem kapott munkát. Irodai asszisztensként szeretne elhelyezkedni, de erre nincs lehetősége Ózdon. A másik fiú unoka sem helyezkedett még el, ő azt tervezi, hogy nagyapjától átveszi a méhészkedést, amit addig ő csinált, de jelenleg munkanélküli. Az interjú készítésének idején már dédunokájuk is volt, aki akkor éppen három és fél éves volt.

P. Á-éknak 1960-ban született meg a lányuk, 1967-ben pedig a fiuk. A gyermekeket nem adták be bölcsődébe és óvodába, férje édesanyja volt otthon velük, míg ő és férje dolgoztak. Lánya is közgazdasági iskolát végzett. Fia villamos ipari technikumot végzett.

Egy ideig a fia és a lánya is az RDH-nél³⁴ dolgozott. Lánya időközben szült, utána nem tudott visszamenni a munkahelyére. Jelenleg Budapesten él, sikerült venniük ott neki egy lakást. A lánya az interjú készítésének idején a rendőrségnél dolgozott, korábban pedig a határőrségnél. Lánya egyedül nevelte a gyermekeit, ugyanis elvált a férjétől.

Tóth Rezsőnek két lánya, és egy fia van. A nagyobbik lánya ruhaipari szakközeget végzett, jelenleg Budapesten él az élettársával. A fia Ózdon él, két lánya van. A nagyobbik lányának két gyereke van, egy lány és egy fiú. A kisebbik lánya Nyíregyházán végzett főiskolát, az interjú készítésének idején Budapesten dolgozott egy bankban.

Egyik unokájáról (nagyobbik lánya gyereke) hosszasan mesélt. A születésekor megsérült, ami a mai napig befolyásolja az életét. Nehezen tud beszélni és járni is. A család azért költözött Budapestre, mert ott van lehetőség a gyermek megfelelő kezelésére, gyógypedagógiára. Azt mondja, nagyon jó zenei érzéke van, de nehéz kommunikálni vele. A másik unokája sem egészséges. A születésekor az édesanyja és ő is veszélybe kerültek. Sikerült mindkettejüket megmenteni, de a gyermek agyvérzést kapott. Inkubátorban volt sokáig, ami károsította a látását és hallását is. Fiatal kora ellenére már több műtéten túl van.

A fia gyengeáramú technikus képesítést szerzett a Bródyban. Miskolcra is járt a Kohóipari Egyetemre, ahol rossz társaságba keveredett és a második félévet már nem fejezte be. Ekkor a szülők megvonták tőle az anyagi támogatást és visszatért Ózdra.

Kisebbik lánya egyedül neveli jelenleg a gyermekeit. A kisebbet, aki akkor nyolc hónapos volt, éppen várták, hogy megműtsék sérvvel. Ez azt tükrözi, hogy sajnos betegesek az unokák.

M. K-né lány unokája elvégzett egy weboldalszerkesztő tanfolyamot. Egyetemre nem tudott járni, ugyanis a szülei és nagymamája nem tudták volna finanszírozni. Elmesélése szerint a férjével megbeszélték, hogy minden erejükkel azon lesznek, hogy kitaníttassák az unokáikat, de a nagypapa meghalt. A nagymamának pedig csak az önfenntartásra van pénze. A lánynak ezért munkába kellett állnia. Budapestre került, ahol az Elektromos Műveknél dolgozik ügyfélszolgálatosként. A fiú unokájáról is mesélt nekünk, aki az interjú készítésekor huszonkét éves volt. Számos helyen próbálkozott, hogy munkát kapjon, de nem sikerült neki. Az édesapja akkor még fizette a gyerektartást utána, annyi volt a zsebpénze. Tűzoltó szeretett volna lenni, Ózdon és Budapesten is próbálkozott, de nem vették fel. Nagymamája szerint nagyon jóra való fiú, aki lelkesen próbálkozik, hogy találjon munkát és mindenben segít otthon, amiben csak tud. Nem nősült meg, gyermekei sem születtek.

³⁴ Rúd és Dróthengermű

M. K. elmondása alapján kisebbik lánya egy bentlakásos iskolába járt Egerbe, ahol speciális képzést kapott hallássérültként. Minden hónap első vasárnapján tudták csak meglátogatni, ugyanis ez havonta egyszer volt engedélyezve. Amikor negyedikes-ötödikes volt, már kapott bérletet és hazajárhatott a családjához busszal. Azt meséli, hogy nagyon drága volt az iskola abban az időben, és nem kaptak semmiféle támogatást, pedig nagyon szegények voltak. Ma hivatásos varrónőként dolgozik a lánya.

Nagyobbik lánya iskolai éveiről annyit tudtunk meg, hogy virágkötőnek akart tanulni, de az okot, hogy ez miért nem sikerült, nem mondta el. Ellenben azt elmesélte, hogy a gyárban dolgozott. A gyár bezárása után 2005-ig a Finomhengerműben, utána pedig a Salakfeldolgozóban kapott munkát ahol darusként dolgozott. Azóta eladóként dolgozik a helyi drótos méteresben minimálbérért. Emellett otthon varrni is szokott, bár soha sem tanulta ezt a szakmát. Pénz hiányában a lányok megtanulták, hogy minden, a lakás otthonossá tételéhez szükséges kiegészítőt a saját kezükkel csináljanak meg:

”Hát ügyes ügyesek a lányaim ügyesek. Mindent megcsinálnak. Minden álmennyezetet mindent tapétát mindent. Az ajtót szereltük a külső ajtót mindent megcsinálnak Mónika is. Ő is mindent. Lakást felújították. Ő kiegészítőket. Kimeszel, festenek mert festenek már most. Tapétáznak mindent. Függyönt mindent megvarrnak, amit csak el lehet képzelni minden szobába. Kinek melyiket kinek, hogy huzatot behúzzuk a garnitúrát. Ezt is mink húztuk be.”(M. K-né 14. oldal)

A. J. nagyobbik lánya egyetemet végzett, mert a családja meg tudta teremteni számára a feltételeket. Földrajz és biológia szakos volt a Debreceni Egyetemen. Az első éve nehezen indult, ezért a család elbeszélgetett vele, hogy ha nem tanul jobban, kiveszik az egyetemről és szakmát kell tanulnia. Ezek után nagyon jó eredménnyel végezte el az egyetemet. Édesapja segítségének és kapcsolatainak köszönhetően el tudott helyezkedni az Rúd és Dróthengerműnél üzemírnokként. Jelenleg Kispesten egy szakközépiskolában igazgatóhelyettes. A férjével 1989-ben beköltöztek a szülői házba. Éveken keresztül a felső szinten laktak. A két unoka is oda született, csak később volt elég pénzük ahhoz, hogy elköltözzenek.

A fiatalabb lánya szintén végzett felsőfokú tanulmányokat, Debrecenben tanult a Tanítóképző Főiskolán. Két diplomát szerzett, a főiskolán ismerte meg jelenlegi férjét. Édesapjának nem merte bevallani, hogy összeköltöztek, mert tudta, hogy nem hagyta volna, de édesanyjának elmesélte. Jelenleg fogyatékkal élő gyermekeket tanít, egy nagytétényi iskolában ahol nagyon megbecsülik. Két gyermeke született, az egyikük éppen akkor végezett

pszichológusként az egyetemen, amikor az interjú készült, a másik pedig még középiskolás jelenleg Érden laknak.

T. ZS-nek egy gyermeke született, két gyermekkel elvetélt a felesége. Három gyereket terveztek, de amikor megszületett az első, két és fél éves korában kiderült, hogy cukorbeteg, így nem mertek több gyermeket vállalni, mert attól tartottak, hogy a következő is beteg lesz. A lányuk felnőtt, lediplomázott és jelenleg Budapesten lakik egy albérletben a párjával.

V. R. idősebb fia Budapesten él, kisebbik fia pedig Angliában dolgozik.

Nem mindegyik interjúalanyunknak van gyereke. Az egyikük és felesége számára nem adatott meg, hogy gyermekük legyen, viszont a rokonság gyermekei kárpótolták őket ebben:

„Gyerek? Nincs, ketten vótunk a feleségemmel. Nem vót. Nem áldott meg bennünket az Isten. Nem voltunk azon, hogy ne legyék, de sose voltak. Hát amúgy a gyerekeket nagyon szeretem (...). Hogy is mondjam, nem hiányzott annyiból, hogy volt a rokonság, oszt volt, hogy 2 hétig is itt voltak nálunk, hol az egyik rokon, hol a másik. Volt mikor egy fizetésem ára ment el a gyerekekre, szerettem a gyerekeket. Jöttek Debrecenből az unokanővéremék, akkor jöttek sógornőmnek a gyerekei, a szomszédba itt volt az Icu gyereke, akkor már az ő unokái, de most is úgy vagyok vele, a gyerekeket nagyon szeretem, de nem volt gyerek, így van, magamba vagyok. (H. B. 11. oldal)

Szabadidő, szórakozás, kedvtelések

K. N. általában hat másik társával töltötte a szabadidejét fiatal korában, együtt nőttek fel. Néha felkerekedtek, elkerékpároztak Salgótarjánba, Bükkszékre vagy Borsodnádásra. Odaértek, lepihentek, fürödtek. Mindig vigyáztak egymásra.

T. ZS-nek és feleségének gyermekük születése előtt, de még utána is minden évben lehetőségük volt elmenni nyaralni például a Balatonra, Zsórifüldre, Kékestetőre, Bükkszékre. Még a szülőkkel laktak, amikor tudtak venni egy használt autót, ezzel jártak kirándulni, nyaralni, gyakran a rokonokkal közösen. Mivel T. ZS. szerette a zenét, eljárt a környékbeli koncertekre, de hétvégeként ő is zenélt. Ha Ózdra levittek színházi előadásokat és éppen nem dolgoztak, elmentek megnézni, de arra nem volt lehetőségük, hogy nagyobb városokba járjanak színházba.

Hajdúszoboszlóra is többször elmentek a gyár jóvoltából. Voltak még a gyári dolgozók körében brigád bulik, nyugdíjas búcsúztatók, vacsorák. Elmondta, hogy mivel váltott műszakban dolgoztak és fizikailag megterhelő volt a munkájuk, ritkán volt energiájuk nekiindulni, sokszor jobban esett a pihenés. Ennek ellenére rendeztek szalonnasütéseket, kirándulásokat, strandra jártak.

H. B. tagja volt az Olvasóegyletnek, 1942-ben iratkozott be. Utána indult egy tánctanfolyam az Olvasóban, ami hat héten keresztül tartott. Ez a hat hét elevenen él az

emlékezetében, minden nap járt táncolni és nagyon szerette. Az olvasóegyleti tagság feltétele volt a tánciskolai tagságnak. Vasárnaponként össztánc volt az Olvasóban.

K. N. és felesége szomszédjaikkal nagyon jó viszonyt ápolnak, bármikor szívesen látják őket, kóstolót visznek egymásnak. K. N-né néha meglátogatja a húgát Dunaújvárosban. Olyankor a férje otthon marad és vigyáz a házra, mert nem merik őrízetlenül hagyni. A környéken sajnos sok volt a betörés.

Amikor a gyerekek kicsik voltak, eljártak a majálisokra, amiket a Drótos-hegyen rendeztek. Játsszóterre is hordták a gyerekeket. Nagyon szerettek hintázni és libikókázni. K. N-né megemlítette, hogy a „Bolhás moziba”³⁵ vitte gyakran a gyerekeket. Később, amikor divatba jött a televízió, a férje főnökének segítségével sikerült nekik is venniük egy készüléket 1963-ban. Az, hogy az évszámra is emlékszik, jelzi, hogy ez milyen fontos volt a család számára.³⁶

P. Á. mesélt arról, hogy a Kádár-korszakban épült kohászati üdülőkhöz nagyon sokszor, akár minden nap el tudtak menni, tehát volt lehetőségük nyaralni. Ezt előtte nem tudták megtenni sem ők, sem a szülei. Ő a családjával évente járt a Balatonra, gyermekei Szilvásváradon nyaraltak. Egyszer ő maga kapott egy jutalom utat az NDK-ba.

Férjével gyakran jártak üzemi vacsorákra, melyek az olvasóban vagy a kaszinóban voltak megrendezve. A rendszerváltás után már étteremben lettek megrendezve ezek a vacsorák. Mesélt még nekünk családi összejövetelekről is. Sokszor szilveszterezett együtt unokatestvéreivel. Volt, hogy pótszilveszteri mulatságot rendeztek. Ekkor a család elutazott Szilvásváradra, ahol a kohászatnak volt turistaháza.

A gyár működésének idején zajlott az élet a városban. Cukrászdák, kerthelyiségek nyújtottak lehetőséget a kikapcsolódásra, erre P. Á. így emlékszik vissza:

„Mindenütt cukrászdák voltak be tudunk ülni. (...) De itt volt 3-4 cukrászda, kerthelyiség cigányzene. (...) Hát ez az olvasó kert olyan patinás volt, mert itt az olvasó az ugye le volt kerítve és ott ilyen pavilonok voltak és ott ugye hol cigányzene volt, hol Pestről hoztak művészeket hát éjjelig ott ültünk. Térzenénk volt, mert volt ilyen szialetli. (...) Hát mikor csak elsétáltál ott mi azt úri sornak neveztük. Ott a Bajcsy Zsilinszky utat, ott elsétáltunk, mint fiatalok, de mikor már férjhez mentünk is akkor is még az olvasókertbe le lehetett ülni, akkor volt a Gyöngyszem cukrászda. Hát ott is ugye a sógorom, a sógorom harmonikázott az unokabátyám dobolt, akkor a barátnőm férje zongorázott akkor a másik harmonikázott, nem hegedült hát egy család volt. Ott napirendben estéket eltöltöttünk.” (P. Á. 23. oldal)

³⁵ Régen munkásszálló volt és ezt a gúnynevet kapta.

³⁶ A munkások életében meghatározó volt az egyes használati tárgyak megszerzése. Ezt alátámasztja Tóth Eszter Zsófia tanulmánya is. (Tóth 2004)

Manapság, nyugdíjasként sem unatkozik. Fiatalkori barátnőjéhez és annak gyermekeihez fel szokott járni Budapestre. Ha ott van, színházba is szokott menni. A színház iránti szenvedélye a múltban gyökerezik, amikor a lánya felköltözött Budapestre, havonta kétszer meglátogatta és akkor is megnézett egy darabot. Ha kiállítást rendeznek Ózdon, szomszédjaival el szokott menni megnézni. A kertben található egy szalonnasütő hely. Néha köré ülnek a barátokkal, szomszédokkal és beszélgetnek.

H. I. is mesélt az üdülési lehetőségekről, hogy minden évben el tudtak menni nyaralni a dolgozói kedvezményeknek köszönhetően. Kezdetben még a Balatonon is lehetett pihenni, két hetet kaptak ingyen teljes ellátással a dolgozók, később viszont már csak Hajdúszoboszlóra lehetett menni. Egy-két év múlva már csak két évente volt lehetőségük a nyaralásra. Telente próbáltak minél több embert rávenni, hogy menjenek az üdülőbe, ne álljon üresen, de mindenki nyáron, a szezonban akart menni. Az üdülők mellett horgásztanyákat is építtetett a gyár tavak mellett. Később a gyár hanyatlásával párhuzamosan ezek a lehetőségek is leépültek, elmaradtak. Minden nyáron legalább kétszer elvitték a műszak dolgozóit valahová kirándulni illetve strandra is.

A gyár színház és mozijegyeket is osztogatott a dolgozóinak. Brigádonként lehetett jegyet igényelni az NB1-es és 2-es futbalcsapat, kosárlabda csapat és tekézők meccseire. Nem ingyen kapták őket, de nem a teljes árat kellett kifizetni érte. A helyszínekre szállításhoz a gyár buszokat is biztosított a dolgozóknak, ehhez előre fel kellett iratkozni. A kohászati labdarúgók³⁷ számára a gyár anyagi támogatást nyújtott, azonban a gyár leépülésével a támogatások köre is fokozatosan leépült. Erről így mesél egyik interjúalanyunk:

„Kohászon belül volt labdarúgó bajnokság. Minden gyáregységnek volt csapata, azokba is be lehetett szállni. Volt műszaknak is csapata. (...) eljártam futballozni. (...) Ahogy a kohászat leépült, leépült minden. Lényegében, kaptunk akkor, ha voltak ilyen csapatok, Susán, Urajon is volt ilyen csapat, a kohászat adott segítséget, anyagi segítséget. Nem azt mondom, hogy rossz csukákat, minden évben cseréltek nekik cipőket, tornacipőket. Akinek kellett, igényelhetett mezt, nem azt mondom, hogy tiszta újat. De akkor az önkormányzattól, akkor nem önkormányzat volt, a tanácstól, kapott anyagi támogatást. Lehetett belőle mezt venni, ezt venni, azt venni, ami szükséges volt. Csak már utazásra nem jutott pénz. Azt saját zsebből kellett összedobni, ha el kellett menni, saját zsebükből ment utazásra. (H. I. 26. oldal)

A gyáron belül sakk-szakkör és könyvtár használati lehetősége is biztosított volt, azonban ez utóbbit nem részesítették előnyben, ugyanis lekötötte a dolgozók figyelmét.

Üzemi vacsorákat is rendeztek néha, ha a műszak kapott valamennyi plusz pénzt, de annyit nem, hogy megérje szétosztani a dolgozók között. Ilyenkor összeültek a brigádvezetők

³⁷ Bővebben lásd: Vass – Nyíri 2009

és megszervezték a vacsorát, ahová mehettek a dolgozók családtagjai is. 1986 után már nem rendeztek ilyen vacsorákat.

H. I-nak egyszer megadatott, hogy egy csereüdülés alkalmával Lengyelországban töltsön két hetet. Azután Moszkvába is kijutott, ahol szervezett programokkal megismerte a várost és a nevezetességeket. Azt mondta, megfigyelték őket, amikor orosz fiatalokkal beszélgettek, mert ott nem szerették, ha külföldiekkel barátkoztak. Lengyelországban barátságosnak érezte az embereket. Ezen kívül néha átmentek Szlovákiába vásárolni és nyaralni is.

M. K-ék is jártak nyaralni, kirándulni. Voltak külön vonatok, amiket gyakran vettek igénybe. Fiatal korában jártak az Olvasóba, ahol bálkat tartottak. A szülők elkísérték a fiatalokat a bálba, akik leültek, figyelték a gyermekeiket, hogy kivel táncoltak és beszélgettek. Említette, hogy volt egy pettyes bálban is, aminek az volt a lényege, hogy mindenki pöttyös ruhát viselt.

A. J. szabadidejében szívesen sportolt. Ökölvívóként kezdte a sportkarrierjét. Az utcán bunyózott, amikor a sportorvos észrevette a tehetségét. Egy hét múlva már bemutató mérkőzésen vett részt egy igazi meccs előtt. Ezután úszni kezdett, majd kajakozni. MTH-s éveiben végig kajakozott, emellett ötpróbázott is. Sportolói időszakára így emlékszik vissza:

„Még sportoltam is, mint kajakos, jó sportoló voltam. Tehát másodosztályú, megyébe az egy, miskolciak voltak csak első osztályúak a megyébe, de hát minekünk, és abba az időszakba úgy sportoltunk mi, hogy (...) két órára hazaszaladtam, a középső lépcsőn így fölszaladtam, anyám már elkészítette akkor a zsiros kenyeret, paradicsomot, hagymát, betettem a táskába, oszt futás! Mer’ fél háromkor meg már a vonat indult Miskolc felé. Azzal mentünk a Sajó partra. És (...) hát én ezért mondom, hogy én, én büszke voltam arra, hogy ózdi vagyok. Sok jó embert ismertem meg. Sok jó sportoló volt.” (A. J. 24. oldal)

B.G. sok rendezvényt szervezett élete során. Osztálytalálkozók lebonyolításában is részt vett. A harminc éves találkozó után már évente rendeztek összejevetelt a társaságnak. Zenekar is volt a bulikon klarinétal, szaxofonnal, harmonikával, dobbal. Tagja volt egy kultúrcsoportnak is, amely rendezvényeket szervezett.

V. R hétvégenként is eljárt a már emlegetett össztáncokra az Olvasóba. Az Olvasó mellett volt egy vendéglátóhely, a Rózsakert. Oda jártak nyaranta a barátaival sörözni. Ezen kívül említette még a Gyöngyszem Cukrászdát is, ahol szintén sok időt töltött fiatalként. Elmondta, hogy Ózdon volt az ország első fedett uszodája, ami sajnos már bezárt. Sokszor járt oda. Amióta megszűnt, és megnyílt az ózdi strand, azt is még mindig évente háromszor-négyszer látogatja.

Az interjúkban elhangzottakat – a gyár és a munkások kapcsolatát – alátámasztják Szabó Zoltán (1938) tanulmányában leírt megállapításai. A gyár a munkásoknak viszonylagos jólétet és kedvezményes feltételeket biztosított, gondoljunk itt az üdülésekre, sportlehetőségekre, az építőanyagok olcsóbb beszerzésére. Ezzel tulajdonképpen megszabta az étletteret is számukra, bár tény, hogy nagyon változatos életet élhetett az, aki élt a lehetőségekkel. A gyár az elsők között biztosított fizetett szabadságot munkásai számára. A munkások jólétben tartása arra szolgált, hogy minél jobban kihasználhassa a gyár a munkaerejét. Emellett megteremtett egy sajátos társadalmi struktúrát is, függőségi helyzetet épített ki: a munkások jó bérezéséért cserébe korlátozta szabadágukat. Szabó Zoltán ezt így foglalta össze:

„Emberhez méltó magánéletre ad módot a munkásnak, de bele is szól ebbe a magánéletbe.”³⁸

A gyárban dolgozó emberek között kialakult egy alá-fölérendeltségi viszony, egy tulajdonképpeni kasztrendszer. Mindenki tudta, hogy kik azok, akiket megszólíthat, kikkel szórakozhat együtt. Minden rétegnek saját szórakozási lehetőségek voltak biztosítva. A „kasztok” térben is elkülönültek egymástól nemcsak a gyárban, hanem rendezvények alkalmával is. Ennek köszönhető, hogy sosem alakult ki egy egységes munkásság, mely együttes fellépésre, érdekérvényesítésre alkalmas lett volna.³⁹

Nagy Péter tanulmányában összehasonlítja a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. által kommunikált pozitívumokat és a valós megfigyeléseket az intézmény szociálpolitikájáról. Számos ellentmondásra hívja fel a figyelmet. Kiemelten foglalkozik az ózdi egységgel. A korabeli cikkek szerint a gyár területén nem volt lehetőség megfelelő tisztálkodásra, ezért a dolgozók a gyári fürdőbe jártak mosakodni. Az épület kádfürdőit, medencéit, gőzfürdőit és zuhanyzóit intenzíven reklámozták a kikapcsolódás nagyszerű lehetőségeiként, azonban a rendelkezésre álló források sem voltak elegendők az összes dolgozó tisztálkodásához. Alátámasztja Szabó Zoltán gondolatait és megfigyeléseit az is, hogy külön épületekben szórakoztak a munkások és a tisztviselői kar tagjai. A munkások számára a már említett Ózdi Vasgyári Olvasó Egylet, a tisztviselői kari tagok számára pedig a Tiszti Kaszinó biztosított kikapcsolódási és művelődési lehetőséget.⁴⁰

R. Nagy József egy új aspektusból vizsgálta meg a gyár befolyásának kérdését. Szerinte az emberek élete könnyebbé vált azáltal, hogy kevesebb dologban kellett dönteniük a

³⁸ Szabó 1938:102

³⁹ Szabó 1938

⁴⁰ Nagy 2012

saját életükre vonatkozóan, ez azonban a szabadságuk csökkenésével járt. Észrevételei szerint ez nem zavarta az embereket, pozitívként élték meg, hiszen több szabadidejük volt és nem terhelte őket mindennapjaik megtervezése. A gyár bezárásával ezért halmozottan hátrányos helyzetbe kerültek, hiszen munkahelyük elvesztésén túl az önállótlanlansággal is meg kellett küzdeniük.⁴¹

Második gazdaság

Dullien Ferenc, egykori gyár-igazgatóhelyettes írásából megtudhatjuk, hogy a gyár már a második világháború előtt az élelmiszerárakban is kedvezményeket biztosított a munkásai számára. Saját élelmezési üzleteket birtokolt, melyekben szinte beszerzési áron forgalmazták a termékeket a munkásoknak. Ennek ellenére szükséges volt a munkásoknak kiegészítő jövedelemszerzési tevékenységet végezniük, amit többek között a munkáskolóniákhoz épített ólak is lehetővé tettek.⁴²

H. B-nek feleségével sikerült vennie egy üres telket, amire később felépítették a házukat. A földjükön gazdálkodtak onnantól kezdve, szabadidejükben művelve azt, burgonyát és zöldséget termeltek. Nyugdíjas koruk előtt mindig tartottak három-négy sertést is.

K. N-né megtanulta a befőzést és minden évben megtöltötte az összes befőttes üveget a háznál. Mindig adott belőle gyermekeinek is. Mindenből, ami megtermett, tett el télire. Termeltek almát, birsalmát, körtét, uborkát. Amióta egy betörés alkalmával tönkretették a kertjüket, nem termelnek semmit.

P. Á. munka után a ház körül tevékenykedett. Mosott, vasalt. Általában anyósa főzött. Férje autójukkal elment a kertjükbe művelni a család földjét. Gyakran egész napokat ott töltött. Ők is, mint interjúalanyaink többsége, mindent megtermeltek a kertben a család számára. Egész évben elég volt a készlet számukra, gyakran el is ajándékoztak terményeket. Akkor hagytak fel a kert gondozásával, amikor kirabolták a faházat és ellopták a terményeiket. Sertést is mindig tartottak, minden évben vágtak is.

M. K. munka után hazament, megebédelt és kiment a kertbe vagy a határba dolgozni. Miután bement, takarítania és főznie kellett. Gyakran még este nyolc órákor is főzött. Muszáj volt előre megfőznie az ételeket, mert más beosztásban dolgoztak a férjével. Este megfőzött, reggel betették a hűtőbe és kész volt az aznapi ebéd. Ezen kívül a gyermekeivel foglalkozott. Nyulakat tenyésztettek eladásra. A ketreceket a férje készítette. Férje halála után még tartottak

⁴¹ R. Nagy 2010

⁴² Dullien 1928

egy rövid ideig nyulakat, de túl sok volt a probléma velük, ezért miután az utolsót is eladták, nem folytatták a tenyésztést.

V. R. fiatalemberként sokat dolgozott a gyáron kívül is. Munkaidő után művelte a család földjét, fiatalabb testvéreire is gyakran vigyáznia kellett. Ezen kívül üzemi gazdasági munkaközösségben is tag volt és dolgozott.

A földeken is addig dolgoztak általában az emberek, ameddig meg nem szólalt a gyár kürtje. Ez határozta meg az emberek mindennapjainak körforgását, időbeosztását, jelezte a nap kezdetét és végét, minden ember ehhez igazodott.⁴³

Nyugdíjas élet

K. N. 1988 óta nyugdíjas. Előtte negyven éven keresztül a gyárban dolgozott. Fiától kapott egy kismotort, azzal el szokott járni horgászni, ez a hobbija. Emellett nagyon szereti nézni a televíziót, főképpen a sportcsatornákat. Azon, hogy melyik csatornát nézzék, feleségével az elmúlt években nagyon sokat veszekedtek, ezért ötévi gyűjtögetés után vettek egy második készüléket is. Azóta nincsenek problémáik ebből. Hétköznapijairól K. N-né a következőképpen mesélt nekünk:

„Boldog vagyok itt, a kicsi kis otthonomba, szeretem az udvaromat, azt szeretem a legjobban, az udvaromat. Ott szeretek reggel kávézni, ha jó idő van, ott szoktunk mindig, kicsalom a párom, igen, ott szeretek lenni. Vagy ha délután elfáradok, akkor egy kicsikét elpihenek a nyugágyba vagy valami mást, nem kívánok semmit. Én már ide semmit nem akarok venni, még ha tudnék venni, se vennék.” (K. N-né 34. oldal)

Ha bármelyik családtagnak születésnapja vagy névnapja van, mindig rendeznek a kertben egy családi ünnepséget. Grillezni is szoktak ilyen alkalmakkor, bár K. N. nem szokott húst enni. Panaszkodott az élelmiszerekben található sok tartósítószerre is. Azt szerette, amikor még maguknak állították elő az élelmiszereket és tudhatták, hogy mit tartalmaznak, mivel kezelték őket, hiszen ők dolgoztak a növényekkel és foglalkoztak az állatokkal, a húsokat is ők dolgozták fel, így mindig tudták, mi kerül az asztalra. A felvágottakat nem hajlandó megenni éppen emiatt. Pedig mesélt a régi időről, amikor még a gyárban a büfében lehetett kapni késztermékeket, akkor még megette a húst.

Kettejük nyugdíja nem sok, félretenni alig tudnak, mert segítik gyermekeiket hol pénzzel, hol élelmiszerekkel. A pénzt felesége kezeli. A televízió mellett az elmúlt évek során nem vettek szinte semmit, csak élelmiszereket. Megpróbálnak félretenni minden hónapban, külön gyűjtik a pénzt a tüzelőre, a temetésükre, mikor melyikre tudnak elkülöníteni egy kevés

⁴³ Paládi-Kovács 2007

pénzt. Ha ezen felül marad, azt a gyermekeiknek, unokáiknak adják. Egy téltre három-négyautónyi fát és húsz mázsa szenet kell venniük. Amikor K. N-né nyugdíjba vonult, a biztosítási pénzéből meg tudta venni a sírhelyüket. Ha össze tud gyűjteni elég pénzt, életében még meg szeretné csináltatni a sírt.

H. B. 1980 áprilisában ment nyugdíjba. Azóta Ózdon él, alig néhány alkalommal hagyta el. Általában a kertjét gondozza, amelyben a lehető legtöbb élelmiszert megpróbálja magának megtermelni. Kihangsúlyozta, hogy nem szorul rá, meg tudná venni magának a zöldségeket, és húsokat, de örömet leli a kertészkedésben és az állatok etetésében. A rokonai szőlőjét is ő gondozza. A legtöbb családtagja sajnos már nem él. Sógornője unokáira szokott vigyázni, főzni nekik, beszélgetni velük. Idős kora ellenére el tudja látni magát és nem szorul senki segítségére.

M. K. elégedett a nyugdíjával. Fizet belőle életbiztosítást és támogatja a gyermekeit. Főként a lánya szorul segítségére. Gyakran ki kell fizetnie a számláit, a villanyt szinte mindig ő fizeti, de néha a gázzámlát is. Mivel egyedül neveli gyermekeit, nehezen boldogul.

H. I. 2001-ben ment nyugdíjba. Azóta igen nehezen tud megélni a család. Amin tudnak, spórolnak. Mindent eltüzelnek, amit csak tudnak. Panaszkodott a magas villanyszámlára, az adókra és az üzemanyagárakra is. Autójukat már alig használják, mert életkoruk miatt már ingyen utazhatnak, csak a nagyobb utakra mennek autóval. Kertjükben megpróbálják a lehető legtöbb élelmiszert megtermelni és csak a legszükségesebbeket vásárolják meg. Három gyermekük közül kettőnek mindig megpróbálnak segíteni. A kisebbik lányuk is próbálja támogatni testvéreit, szerencsére neki garantált a megélhetése. Korábban tudtak félretenni pénzükből és számlát is nyitottak gyermekeiknek, de az a pénz is felhasználásra került már, tehát megtakarításuk nincs.

M. K-t 54 évesen küldték nyugdíjba. A férje meghalt, a nyugdíja kevés volt, ezért kénytelen volt munkát vállalni a nyugdíj mellett. Harangozóként, házvezetőnőként dolgozott, utoljára pedig két idős embernek főzött, de abba kellett hagynia, mert belátta, hogy önmaga ellátása is megterhelő. A templomba gyakran szokott járni, díszíteni, imádkozni, ha valaki meghal. Minden halott temetésére el szokott menni, azt állítja, ez a szokás.

A. J. 1992-ben ment el nyugdíjba. Ő is arról számolt be, hogy nehéz megélni nyugdíjasként. Fizetik a törlesztő részleteket a hitelek után, amiket azért vettek fel, hogy bútorokat, tartós fogyasztási cikkeket, például hűtőszekrényt vásárolhassanak. Jelenleg a kertjükben gazdálkodnak. Számukra elegendő zöldséget, gyümölcsöt, tojást és húst tudnak megtermelni önerőből. Jércéket és nyulakat nevelnek otthon. Mivel nehezen tudnak megélni

a nyugdíjukból, kisebbik lányuk próbál segíteni nekik anyagilag. Ők pedig a kertben termett finomságokkal látják el a gyermekeiket.

B. G. nyugdíjazásáig nem foglalkozott a kertjükkel, de azóta folyamatosan karbantartja. Ma már nehezebben bírja a munkát. Ők meg tudnak élni nyugdíjukból, de hall másféle sorsokról is, régi barátairól, akik éheznek.

V. R-nek és feleségének nyugdíja nem sok, de meg tudnak belőle élni, bár állításuk szerint a rezsi kifizetése mindent elvisz. Azonban ragaszkodnak megszokott környezetükhöz:

„De azt is mondtam a feleségemnek, hogy kertes házba nőttem fel, mint gyerek, kertes házba lakom, mióta megnősültem, én elmennék panelba lakni én megbolondulnék (...) bezárva a négy fal közé, mit tudnék csinálni. Tévé nézni? Reggel felkelek, kimegyek a kertbe szétnézek, megnézem a szőlőmet, megnézem a gyümölcsfáimat.” (V. R. 15. oldal)

Rákosi-korszak

Amikor bejöttek az oroszok 1944-ben, K. N. tizennégy éves volt. Az egyik bátyja fogságban volt, a másik pedig még tanult. Ezért édesapja egyedül tartotta el a családot. Általánosságban beszélt az ózdi lakosokról, amikor azt mondta, hogy munka után, a többség a gyári munka végeztével állattenyésztéssel és földműveléssel foglalkozott. Említett egy telepet, ahol jószágokat tarthattak, sertést, szárnyasokat. Ezzel próbálták könnyebbé varázsolni a megélhetésüket. Nem volt saját földjük, de jártak földet művelni is a családjával. Édesapja jól keresett, miután bevezették a forintot, az azelőtti néhány évből viszont olyan emlékei vannak, hogy nagyon nehéz volt a megélhetésük. Az ötvenes években, viszont ha bármire szükségük volt, például több húsrá, ha megtalálható volt a boltokban, szerencsére meg tudták venni. K. N-né a Rákosi-korszakban kisgyermek volt még. Nem gondol rá pozitívan, mert arra emlékszik, hogy jegyrendszer volt és nehezen jutottak élelmiszerekhez. Előfordult, hogy édesapja nem tudott ételt vinni a munkába, hogy a gyermekeinek jusson otthon enni való. Nehezen tudták beosztani a családjuknak szánt mennyiséget.

H. I. még élénken emlékszik a kötelező beszolgáltatásra. Nem volt jó termőföldjük, ezért azt a kis mennyiséget is nehéz volt megtermelniük, ami a kiegészítésnek volt elég a megvásárolt áruk mellé. Édesapja tartotta el nagyszüleit is. Nagypját ugyanis kuláknak nyilvánították, elvették a földjét és az állatait is.

„Na akkor termett 20 mázsa, akkor tessék 21 mázsát beadni. Ez így ment. Hány disznója van? Kettő. Akkor másfelet bead, fél marad a családnak.” (H. I. 30. oldal)

Miután így nem tudták fenntartani önmagukat, nagymamája elutazott Budapestre Rákosi Mátyáshoz. Látogatása után visszakapták tulajdonukat. Később azonban betagosították a kertjüket a téeszbe.

A sztahanovista mozgalomról is megemlékezett. Szükség volt a túlteljesítésekre a megfelelő fizetéshez, amelyből meg tud élni a család. Édesapja is gyakran 200 százalék felett teljesített. Említette a Rákosi és Sztálin műszakokat, melyeket a vezetők születésnapján rendeztek. Ebben az időszakban nem csak a tulajdon, hanem a kereset is bizonytalanná vált:

„Jöttek a békekölcsönjegyzések. Ugye versenyezni kellett, hogy ki többet köt békekölcsönt. Jegyezni kellett, hogy ennyit meg ennyit vegyetek békekölcsönt. (V. R. 10. oldal)

Ő maga háromszor volt kiváló dolgozó. Kapott miniszteri kitüntetést és munkaérdemrendet is. Szorgalmasan és becsületesen dolgozott. Ennek ellenére nem értett egyet a célokkal. A személyi kultuszhoz való viszonyáról így mesélt:

„Volt a személyi kultusz, egymaga Rákosi volt az isten, mint annak idején Sztálin apánk, nekem nem volt apám. Ugye mikor mondták, hogy meghalt Sztálin apánk 1952 április nem tudom hanyadikán halt meg Sztálin bácsi. Azt mondták, hogy Sztálin apánk, nekem nem volt apám Sztálin mer ugye a Szovjetunióknak volt a főnöke. Nekem Rákosi se volt apám. Nekem csak egy apám volt, jó apám meg jó anyám. Nekem ő se volt apám, csak ugye fel kellett rá nézni, mert Rákosi elvtárs akkor volt a ország feje.” (V. R. 11. oldal)

Emlékszik, hogy a Velence-telepen minden házhoz tartozott ól és sertések. A beszolgáltatások miatt mindig le kellett adniuk a zsírt, a tyúkok tojását. Volt olyan, hogy a pincében vágták le a disznót. Nem volt elég élelmiszer a család számára, ezért édesanyja többször felkerekedett, járt a Hegyaljára, ahová vitte a vasat és élelmiszerre cserélte. Virágzott a cserekereskedelem abban az időszakban.

A Kádár-korszak

K. N-né főleg a szülei kapcsán említette a jobb életet a Kádár-korszakban. Egy-egy hétre elmehettek Zsórifürdőre. Olyan apróságokból is látta, hogy jobban éltek a szülei abban az időszakban, hogy az egyik télen édesapja egy fűt szőlővel lepte meg édesanyját. Erre csak nyugdíjas korukban került sor. Öt gyermekük volt, mindegyiküket próbálták valahogy segíteni. Volt, hogy pénzt adtak, hogy az unokáknak cipőt vegyenek. A két korszak közötti különbséget szemlélteti alanyunk visszaemlékezése:

„Nem volt egy biciklijük, egy motorjuk, semmijük nem rádióknak nem volt. Ha rádiót akartam hallgatni, azt szerettem volna, mert szerettem a zenét, akkor kiültünk az

udvarra, és a hangszóró szólt a gyárkapuba, mer a gyárkapuhoz közel laktunk. És ott hallgattunk zenét, mer rá (...) még annyira se telt, hogy rádiót vettünk volna. Utána már telt nekik, mer vettek tévét, rádiót, ugye hogy a gyerekek is szétszéledtek, férjhez mentek, megnősültek. Akkor már volt, tévéjük is volt meg rádiójuk is volt már öregkorukra. Hát annyiból volt jó csak mondom, a régi korszak, hogy összetartotta, összetartotta az embereket.” (K. N-né 12. oldal)

P. Á. szerint sokkal jobb és biztosabb élet volt a Kádár-korszakban. Általában évente kétszer el tudtak menni nyaralni ök, és a szülei is a kohászati üdülőkbe.

A lakáshoz jutás lehetőségei M. K-né emlékezetében így jelennek meg:

„Na utána fellendült az élet a Kádár-korszakban. Már úgy fellendült azért, hogy jó már a munkahely megvolt igaz-e. Dolgoztunk építkeztiink. Úgy hogy az virágzott szerintem az jó volt. Jött a fizetés mentünk anyagért. Építkeztiink, mert ez volt a tervünk, hogy lakásunk legyen. Úgy hogy ez így másra nem is gondoltunk. Autóra meg ilyesmire akkor régen még nem voltak ilyenek, hogy na arra gondoljunk. Lakás mindenáron csak lakás legyen meg. Megélhetés az megvolt. Úgy hogy az.” (M. K-né 20. oldal)

A. J. mesélt arról, hogy a Kádár-rendszerben vezették be a négy műszakot a munkahelyeken, és hogy csökkentett óraszámban dolgoztak a munkások. Minden második héten kaptak egy szabadnapot. Abban az időszakban sikerült felszerelniük a lakásukat, bár mindent hitelre vettek. Ha kértek anyagi támogatást, a szülők és a nagyszülők is ki tudták őket segíteni valamennyivel. A fizetés mellé kapott jutalmaknak köszönhetően bővült a fogyasztás lehetősége, feleségét meg tudta ajándékozni dezodorral, sállal vagy blúzzal.

Párttagság, politikai aktivitás

K. N. soha nem vállalt politikai szerepet, nem lépett be a pártba. Családtagjai párthoz fűződő viszonyáról így mesélt:

„Azé mondom, hogy én nem voltam mondom, édesapám ő az volt, nagyobbik bátyám az volt, párttag volt. Laci bátyám, aki a hegyen, hát ő pártvezetőségi tag is volt. Géza bátyám, ő, még őt '56-ba még meg is verték.” (K. N. 27. oldal)

H. B. nem szeretett soha politikai szerepet vállalni, és nem is vállalt. Fiatal korában már olvasta az újságot nagyapjánál és mindig érdeklődéssel figyelte az országban történt eseményeket. Később, 1954-ben, amikor kőműves üzemben dolgozott, főnöke elküldte egy nagygyűlésre. H. B. értetlenül ülte végig a gyűlést, majd később így számolt be róla:

„Kimentem az olvasóba, tele vót dugig, oszt akkor jött az előadó, a színpadról beszélt, emlegeti már Rákosi elvtársat, de még nem is mondott semmit, de, ezt soha nem felejtem el, míg élek. Ültünk az olvasóban, a jobboldaliban oszt akkor felállva tapsol mindenki, de csak ha Rákosinak a nevét emlegették, felálltam én is a többiekkel, most

mit csináljak? Mikor visszamentem, mikor vége vót a gyűlésnek, a főnök kérdezni, hogy miről vót szó? Mondom neki: Főnök Úr, engem oda többet ne küldjék, mondom én úgy restelltem magam, mondom mikor az előadó emlegette a Rákosinak a nevét, felállva mindenki, de úgy, hogy még semmit nem mondott, semmit mondom, a világon”.(H. B. 15. oldal)

H. I. beszámolt nekünk arról, hogy a hatvanas és nyolcvanas évek között annak, hogy valaki vezető beosztásban helyezkedhessen el, feltétele volt a párttagság. Aki párttag akart lenni, annak a pártbizottság utána nézett. Mivel abban az időben a párt nem nézte jó szemmel az egyház tevékenységét,⁴⁴ az esküvők, keresztelők és temetések miatt is figyelemmel kísérték az embereket. Elmesélte, hogy egy ismerőse megkereszteltette a gyermekét, de titokban kellett megrendeznie a szertartást. A névadó volt kötelező abban az időszakban. Az egyháznak kötelező volt jelentenie az egyházi szertartásokat és azok nevét, akik részt vettek rajtuk.

A. J. 1960-ban lépett be a pártba, mert úgy látta, hogy a párttagok előnyt élveznek. Őt rögtön pártcsoporthizalminak meg is választották.

V. R. határőr volt három éven keresztül. 1978-ban belépett az MSZMP-be. Rá két évre a munkásőrségnek is tagja lett és maradt is tizenöt éven keresztül. Ő is említette, hogy valaki csak az előnyök miatt lépett be a pártba.

⁴⁴ Az egyház és a politika viszonyáról bővebben lásd: Szabó 2004

Összegzés

Összességében elmondhatjuk, hogy az adott korszak sajátosságai érezhetően rányomták a bélyeget az ózdi munkások hétköznapijaira, egész életére. A bevezetőben felállított szempontok szerint haladva megállapíthatjuk, hogy az interjúalanyaink már gyerekkoruktól kezdve kivették a részüket a munkából, amelybe már az iskola mellett bekapcsolódtak. A gyerekkori munkavállalás befolyással volt a továbbtanulásra is, hiszen akkoriban a minél előbbi munkavállalás mellett ez másodlagos volt. Éppen ezért alanyaink nagy része a tradicionális munkásmiliő fogalmához illeszkedően alacsony iskolai végzettségű volt (általános vagy polgári iskola, illetve technikum). Azonban a továbbtanulás jelentőségének későbbiekben fontossá válását bizonyítja, hogy alanyaink lehetőségeikhez mérten szorgalmazták gyermekeik továbbtanulását, akik több esetben szereztek főiskolai, egyetemi végzettséget, ez példázza a generációk közötti iskolai mobilitás lehetőségét. Egyik eset az egyéni életpályán belüli iskolai mobilitást (alapfokú végzettségből felsőfokú végzettség szerzése).

Fontos említést tenni a migrációról, alanyaink gyermekei, unokái a munkalehetőségek hiánya miatt a fővárosban, illetve külföldön alapozták meg az életüket, azonban voltak sikertelen próbálkozások is. A munkáslet továbbörökítését elsősorban a gyár bezárása, nem csupán az iskolai mobilitás és a migráció okozta, bár ezek a folyamatok kölcsönösen hatottak egymásra.

A Rákosi-korszak, a beszolgáltatások időszaka megnehezítette a létfenntartást, azonban a Kádár-korszakban bekövetkező „fellendülésnek”, a jövedelempótló tevékenységeknek (második gazdaság) nagy szerepe volt az életszínvonal növekedésében. A második gazdaságban végzett tevékenységek a munkások nyugdíjas éveiben a megélhetés kiegészítő forrásai voltak, emellett hasznos időtöltést is jelentettek.

A munkások szabadidő eltöltési lehetőségei nagyrészt a gyár által voltak biztosítva, aminek ára volt, viszont alanyaink ezt nem éltek meg negatívként. Nem úgy, mint például a külföldi és belföldi utazási lehetőségek, a sporteseményeken való részvételi lehetőségek csökkenését a '80-as évekre.

A munkások életében fontos cél volt a saját lakás birtoklása, amelyet azonban csak több éves gyűjtögetés és kölcsönök felvételével tudtak megvalósítani, ezért nem volt ritka jelenség, hogy kezdetben több generáció élt együtt. A tárgyi szükségletek közül az autó vásárlásáról, szerepéről nem esett szó.

A kommunista pártpolitika és személyi kultusz hatása megosztotta alanyainkat, mert volt, aki számára teljesen idegen és érthetetlen volt ez a rendszer, azonban volt példa a párthoz való csatlakozásra is, amelyet vélhetően egyéni érdekek motiváltak. A politika nem nézte jó szemmel az egyházak tevékenységét, és bár nincs sok adat az ózdiak vallási életéről, az interjúk alátámasztják annak jelentőségét, hiszen több esetben számoltak be a titokban megtartott szertartásokról.

Felhasznált Irodalom

- Balassa Iván (1988): *Magyar Néprajz: nyolc kötetben. 3. köt. Anyagi kultúra 3. Életmód.* Budapest, Akadémiai Kiadó
- Belényi Gyula (2009): Az állam szorításában. Az ipari munkásság társadalmi átalakulása Magyarországon 1945-1965. Szeged, Belvedere Meridionale. 266-288. oldal
- Berend T. Iván (1980): *Az Ózdi Kohászati Üzemek története.* Ózd, OKÜ illetve Nagy Károly (1995): *150 éves az ózdi kohászat.* Ózd, ÓAM
- Bihari Sára – Csernaburczky Zsófia – Dobos Mária – Farkas Attila – Kósa Rita Diána – Szeder Dóra Valéria (2012): A munkáslét és emlékezete Ózdon. *Metszetek Társadalomtudományi Folyóirat. A Debreceni Egyetem Politikatudományi és Szociológiai Intézetének online társadalomtudományi folyóirata.* 67-84. oldal
http://metszetek.unideb.hu/files/2012_1_07_0.pdf Utolsó letöltés ideje: 2012. 10. 28.
- Csontos Györgyi- Vass Tibor (2001): *Ózdi munkáskolóniák: gyári lakótelepek és lakásbelsők története a századfordulótól az ezredfordulóig.* Pomáz, Kráter Műhely Egyesület
- Dalminé Kiss Gabriella (1994): Munka és szabadidő. *Szociológiai Szemle.* III. szám 65-79. oldal
- Dullien Ferenc (1928): A Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság szociális és kulturális intézményeinek ismertetése. *Különlenyomat a Munkaügyi Szemle 1928. évi 11. számából.* Ózdi Városi Múzeum, Történeti Adattár, 149-80. oldal
- Fukász György (1976): A szabad szombatok bevezetésének hatása a magyar munkások szabadidő-szokásainak, hétvégi tevékenységeinek alakulására. In (Falussy Béla szerk.) *A szabadidő szociológiája. Tanulmányok.* Budapest, Gondolat Kiadó 292-330. oldal
- Györgyi Zoltán (1993): Munkanélküliség Ózdon. *Educatio. Kutatás közben.* I. szám. 143-158 oldal
- Hradil, Stefan (1994): Régi fogalmak és új struktúrák. Miliő-, szubkultúra- és életstílus-kutatás a 80-as években. In (szerk. Andorka Rudolf – Stefan Hradil – Jules L. Peschar) *Társadalmi rétegződés.* Aula Kiadó 347-390. oldal

- L. Nagy Zsuzsa (1995): Életmód. In (Gyáni Gábor szerk.) *Magyarország társadalomtörténete II. 1920-1944 (Szöveggyűjtemény)*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
- Losonczy Ágnes (1977): *Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben*. Budapest, Gondolat Kiadó
- Nagy Károly (1995): *150 éves az ózdi kohászat*. Ózd, ÓAM
- Nagy Károly (1999): *Ózd város és környéke*. Ózd, Szabó Lőrinc Általános és Szakiskola
- Nagy Péter (2012): „Ahol a vállalatvezetés volt az úr” A Rimamurány – Salgótarjáni Vasmű Rt. szociális és jóléti intézményrendszere Ózdon. *Korall Társadalomtörténeti Folyóirat* 49. szám 17-36. oldal
- Nagy Péter (2011): Az ózdi vasgyári alkalmazottak lakáskörülményei 1918 és 1945 között. *Bányászattörténeti Közlemények* 6. évf. 1. sz. 67-84. oldal
http://epa.oszk.hu/01400/01466/00011/pdf/banyaszattorteneti_EPA01466_2011-01_05Azozdivasgyarialkalmazottaklakaskorulmenyei1918-1945kozott.pdf Utolsó letöltés ideje: 2012. 10. 25.
- Paládi-Kovács Attila (2007): *Ipari táj – Gyárak, bányák, műhelyek népe a 19-20. században*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Patreusev, V. D. (1976): A szabadidő társadalmi és gazdasági problémái a szocializmusban. In (Falussy Béla szerk.) *A szabadidő szociológiája. Tanulmányok*. Budapest, Gondolat Kiadó 264-278. oldal
- Réti R. László (1977): *A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság Története 1881-1919*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- R. Nagy József (2010): *Boldog téglafalak között. Munkáskolóniák kulturális antropológiai vizsgálata Észak-Kelet Magyarországon*. Miskolc, Miskolci Galéria
- Rézler Gyula (szerk.)(1940): *A magyar gyári munkásság – Szociális helyzetkép*. Budapest, Magyar Közgazdasági Társaság

- Szabó Csaba (2009): Magyarország és a Vatikán. Egyházpolitika a hatvanas években. In (Rainer M. János szerk.): „*Hatvanas évek*” Magyarországon. *Tanulmányok*. Budapest, 1956-os Intézet. 63-95.
- Szabó Zoltán (1938): *Cifra nyomorúság. A Cserhát, Mátra, Bükk földje és népe, szociográfia*. Budapest, Cserépfalvi Könyvkiadó 102. oldal
<http://mek.oszk.hu/05200/05259/05259.pdf> Utolsó letöltés ideje: 2012. 10. 29.
- Szántó Miklós (1976): Szabadidő és életmód. Általános vagy rétegmodell. In (Falussy Béla szerk.) *A szabadidő szociológiája. Tanulmányok*. Budapest, Gondolat Kiadó 281-291. oldal
- Tóth Eszter Zsófia (2004): A fogyasztás ábrázolása munkások és munkásnők életút-elbeszéléseiben. In (Rainer M. János szerk.): „*Hatvanas évek*” Magyarországon. Budapest, 1956-os Intézet 357-385. oldal
- Utasi Ágnes (1989): *Családok és életstílusok*. Budapest, MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete
- Valuch Tibor (2001): *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Budapest, Osiris Kiadó
- Valuch Tibor (2010): Enni és lakni kellene. A nagyüzemi munkásság életkörülményeinek néhány sajátossága Ózdon a II. világháborút követő évtizedekben. In (Tischler János szerk.) *1956-os Intézet évkönyve 2009*. Budapest, 1956-os Intézet 75-114. oldal
- Valuch Tibor (2012): Munkás – társadalom – történet. Közelítések és fogalmi kérdések. *Korall Társadalomtörténeti Folyóirat* 49. szám 5-16. oldal
- Vass Tibor (1996): *A túlélés ára – az ózdi finomhengermű története*. Ózd, Ózdi Finomhengermű Munkás Kft.
- Vass Tibor – Nyíri Károly (2009): *Száz év – sokezer gól. Az ózdi labdarúgás krónikája*. Ózd, Önkormányzat

Interjúk Jegyzéke

1. számú interjú:

1. kód: H. B.
2. férfi
3. születési idő: 1926
4. település: Ózd

2. számú interjú:

1. kód: B. G.
2. férfi
3. születési idő: 1936
4. település: Ózd

3. számú interjú:

1. kód: H. I.
2. férfi
3. születési idő: 1944
4. település: Ózd

4. számú interjú:

1. kód: V. R.
2. férfi
3. születési idő: 1949
4. település: Ózd

5. számú interjú:

1. kód: T. Zs.
2. férfi
3. születési idő: 1955
4. település: Ózd

6. számú interjú:

1. kód: K. N-né
2. nő

3. születési idő: 1938

4. település: Ózd

7. számú interjú:

1. kód: M. K.

2. nő

3. születési idő: 1936

4. település: Ózd

8. számú interjú:

1. kód: P. Á.

2. nő

3. születési idő: 1936

4. település: Ózd

9. számú interjú:

1. kód: A. J.

2. férfi

3. születési idő: 1935

4. település: Ózd

10. számú interjú:

1. kód: K. N.

2. férfi

3. születési idő: 1937

4. település: Ózd